

Challenges of Literary Translation from Russian Language to Persian Language: Based on the Translation of Alexander Pushkin's Play by Mikhail Bulgakov

Vol. 15, No. 6, Tome 84
pp. 105-135
January & February
2025

Saeedeh Dastamooz^{1*} & Zahra Noujavan²

Abstract

Literary translation is an intercultural and interlinguistic discourse, one of the most difficult of which is the translation of classical plays. In this research, we are trying to provide solutions in the field of translation of classic Russian plays by analyzing the challenges in the translation of Alexander Pushkin's play written by Mikhail Bulgakov, a famous writer of the first decade of the 20th century Russia. In other words, the purpose of this research is to investigate and analyze the linguistic challenges faced by the translator when translating classical Russian plays. What are the most important challenges facing the translator in the process of literary translation? What methods should the translator use in dealing with specific realities of the source language? In this research, library research method and descriptive and analytical sample mining are used. The results of the research indicate that the translator of the play needs to know the realities of the source language in order to be able to find an accurate equivalent for them. The translator must have a good understanding of the speech situations in the writing and try to create the same effect as the source text on the reader of the target text. In addition, the translator must have the ability to analyze the discourses in the play and recognize the purpose of each of the characters in the discourse process in order to be successful in translating the illocutionary functions of the syntactic structures. The results of this research can be effective in the accurate translation of literary works, especially the translation of classical plays from Russian language to Persian language.

Keywords: realities, pragmatics, translational equivalence, Russian language, Persian language

¹ Corresponding Author: Associate Professor, Department of Russian Language, Faculty of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran; *Email: s.dastamooz@alzahra.ac.ir*;

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1812-8427>

² Master's Student in Russian Language Education, University of Tehran, Tehran, Iran;

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0851-4936>

Received: 29 October 2022
Received in revised form: 24 February 2023
Accepted: 18 March 2023

1. Introduction

The historical play "Alexander Pushkin," by the esteemed Russian writer Mikhail Bulgakov, depicts the final days of the renowned poet Alexander Pushkin. This play was translated into Persian and published by Bouka in Tehran in 2021, marking the first such translation from Russian to Persian. The translation faced numerous challenges typical of literary works. This research aims to identify and explain the difficulties encountered in translating "Alexander Pushkin" at various linguistic levels, including vocabulary, phrases, and sentences. The main research question addresses the challenges in literary translation, particularly plays, from Russian to Persian, and how to maintain the original text's essence. The study posits that translating plays between Russian and Persian involves complex cross-linguistic and cross-cultural discourse. Using library research and descriptive-analytical methods, it suggests strategies for translators to address these challenges, emphasizing the need for thorough research on the work, accurate identification of linguistic units, and discourse analysis to achieve precise translation.

Research Question(s)

What challenges do translators face in literary translation, especially in translating plays from Russian to Persian?

How can translators provide an accurate translation while preserving the original text's essence despite these challenges?

2. Literature Review

There have been various studies on the characteristics and difficulties of literary translation, in which the principles and methods of drama translation have also been discussed: see (Ремчукова, Недопёкина, 2020), (Кононенко, 2020), (Рафаэль, 2019), (Модестов, 2009), (Чуковский К. Гумилев И.,

1919), (Казакова, 2001). In addition, the research shows that various studies have been done on the play "Alexander Pushkin" by Mikhail Bulgakov. See (Словьева, 2016), (Иваншина, 2012), (Masako, 2014), (Урюпин, 2015).

The innovation of the present article lies in its analysis of the challenges specific to translating Alexander Pushkin's plays for the first time, as well as its examination of the broader issues involved in literary translation. Furthermore, it proposes solutions to address these challenges.

3. Methodology

In this research, translation is regarded as an interlingual and intercultural discourse. BarKhudarov (1975) defines translation as the process of transferring a verbal work or text from one language to another while preserving its original content. Translating "realities" constitutes a significant aspect of conveying the national and historical characteristics of each nation when moving between languages. The term "realities" was introduced in the 1930s by Bulgarian scholars Valakhov and Florin in their work titled "Untranslatables in Translation." Other translators also consider various equivalents such as untranslatable terms, exoticisms, nativisms, and more (Ilyushkina, 2015, p. 23). Valakhov and Florin categorize realities as a specific group of linguistic tools, defining them as: "Realities are words or phrases that denote objects, phenomena, and topics specific to the life, culture, or development of a nation, which are unfamiliar or unknown to other nations, and for which an exact equivalent cannot be found" (Valakhov, Florin, 1986, p. 45).

BarKhudarov suggests that realities are words, concepts, or situations absent from the practical experiences of speakers of another language (BarKhudarov, 1975). Therefore, translators must acquaint themselves with the narrative timeframe, as well as the author's feelings, perspectives, circumstances, and society. They must possess a thorough understanding of the contexts surrounding the time of writing and be capable of accurately representing them. Furthermore, any work translated from one language to

another is rooted in a specific cultural, social, and historical system. Thus, familiarity with the cultural, social, and historical realities of a language is essential for translators.

According to Rafael Gómez Tirado (2020), successful interlingual communication necessitates not only linguistic and grammatical knowledge but also an understanding of the linguistic-cultural context of texts, as the importance a particular community attaches to a phenomenon or reality is always reflected in language (Rafael, 2020). Translating the specific realities of Russia during Alexander Pushkin's lifetime is considered a significant challenge in translating his works. Overall, this study focuses on translating Alexander Pushkin's plays into Persian, exploring and explaining issues related to the translation of realities, idioms, colloquial expressions, specific structures, and other challenges in literary translation, especially in drama. Here goes the text for your methodology.

4. Results

The translation of a play represents a complex interlingual and intercultural discourse, requiring the translator to possess a thorough command of both the content and subtexts of the play. A translator must have a precise understanding of analogous discourses in the target language to offer successful equivalents based on functional-cognitive analysis of translation units in the source text. Translation units within a play encompass not only individual words but also idioms, and sometimes even entire sentences are considered translation units.

In this study, it became evident through examples from Alexander Pushkin's plays that one of the most challenging aspects of translating these works is rendering the realities specific to Pushkin's era: titles, positions, and epithets from the nineteenth century; specific names of individuals and geographical locations; socio-economic realities; idiomatic expressions and colloquialisms; religious and historical concepts, and more.

Additional challenges include dealing with specialized syntactic structures that serve secondary functions, as well as translating particles and interjections. Examination and analysis of examples demonstrated that a literal translation approach is not always suitable for conveying these realities. Footnotes play a crucial role as a communicative bridge between the translator and the reader, especially when dealing with archaic Russian terms. The play translator must ensure that the translated work is comprehensible to the reader, director, and ultimately the audience.

To achieve this goal, specific strategies can be employed. For instance, when translating terms related to military equipment and specific objects, the translator should provide explanatory footnotes. When translating diminutive or augmentative forms of specific Russian names, footnotes should clarify these forms to prevent confusion among Persian-speaking readers unfamiliar with Russian conventions.

Given that Russian is an inflected language, translators should transliterate uninflected Russian words or adjust transliterated words to adhere to Persian language rules during translation. In the translation of vulgarities, a literal equivalence is inappropriate; instead, a translation that respects the functional-cognitive meaning of the source text should be provided. When translating historical realities, attention should be paid to contextual hints in the original text, with necessary explanations provided in footnotes.

As mentioned, syntactic structures with secondary functions, as well as particles and interjections, present further challenges in literary translation, each constituting a translation unit in itself. Accurately translating these units requires discourse analysis of the source text and a precise understanding of their functional-cognitive meaning. A literary translator who successfully navigates these challenges will undoubtedly achieve a successful translation

دوماهنامه بین‌المللی

د ۱۵، ش ۶ (پیاپی ۸۴)، بهمن و اسفند ۱۴۰۳، صص ۱۰۵-۱۳۵

مقاله پژوهشی

<http://dorl.net/dor/20.1001.1.23223081.1401.0.0.286.8>

چالش‌های ترجمه ادبی از زبان روسی به زبان فارسی: بر

مبنای ترجمه نمایشنامه

«الکساندر پوشکین» میخائیل بولگاکف

سعیده دست‌آموز^{۱*}، زهرا نوجوان^۲

۱. دانشیار گروه زبان روسی دانشکده ادبیات دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد آموزش زبان روسی دانشگاه تهران، تهران، ایران

پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۷

دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۷

چکیده

ترجمه یک گفتمان بین‌فرهنگی، بین دو زبان مبدأ و مقصد است. یکی از دشوارترین انواع ترجمه، ترجمه متون ادبی است. اگر اثر ادبی یک نمایشنامه باشد ترجمه آن با چالش‌های بیشتری روبه‌روست. در این پژوهش سعی بر آن داریم تا با تحلیل چالش‌های موجود در ترجمه نمایشنامه «الکساندر پوشکین» که توسط میخائیل بولگاکف نویسنده مشهور دهه اول قرن بیستم روسیه نوشته شده، راهکارهایی را در زمینه ترجمه نمایشنامه‌های کلاسیک روسی ارائه دهیم. به عبارت دیگر هدف از این پژوهش بررسی و تحلیل چالش‌های زبانی پیش روی مترجم هنگام ترجمه نمایشنامه‌های کلاسیک روسی است. مهم‌ترین چالش‌های پیش روی مترجم در فرایند ترجمه ادبی کدامند؟ مترجم در برخورد با واقعیت‌های خاص زبان مبدأ باید از چه شیوه‌هایی استفاده کند؟ در این پژوهش از روش تحقیق کتابخانه‌ای و نمونه‌کاوی توصیفی - تحلیلی استفاده شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که مترجم نمایشنامه نیاز به شناخت واقعیت‌های زبان مبدأ دارد تا بتواند معادل‌یابی دقیقی برای آن‌ها انجام دهد. مترجم باید درک مطلوبی از موقعیت‌های گفتاری موجود در اثر داشته باشد و تلاش کند، تأثیر مشابه متن مبدأ را بر روی خواننده متن مقصد ایجاد کند. علاوه بر آن مترجم باید توانایی تحلیل گفتمان‌های موجود در نمایشنامه و هدف هر یک از شخصیت‌ها از بیان آن‌ها را داشته باشد تا در ترجمه کارکردهای منظوری ساختارهای نحوی موفق باشد. نتایج این تحقیق می‌تواند در ترجمه دقیق آثار ادبی کلاسیک به‌ویژه ترجمه نمایشنامه‌های کلاسیک از زبان روسی به زبان فارسی مؤثر باشد.

واژه‌های کلیدی: واقعیت‌ها، کاربردشناسی، معادل‌یابی در ترجمه، زبان روسی، زبان فارسی.

E-mail: s.dastamooz@alzahra.ac.ir

* نویسنده مسئول مقاله:

۱. مقدمه

نمایشنامه تاریخی «الکساندر پوشکین»^۱، روایتگر بخش پایانی زندگی شاعر پرآوازه روسی الکساندر پوشکین است و به قلم یکی دیگر از ادیبان برجسته روسی، میخائیل بولگاکف^۲ نوشته شده است. ترجمه این نمایشنامه از نسخه روسی چاپ سال ۲۰۰۷ در انتشارات آزبوکا کلاسیکی روسیه انجام شده و اولین ترجمه از زبان روسی به فارسی محسوب می‌شود. این ترجمه در سال ۲۰۲۱ در انتشارات بوکا در تهران به چاپ رسیده است.

بدیهی است ترجمه نمایشنامه «الکساندر پوشکین» نیز همانند سایر آثار ادبی با چالش‌های بسیاری همراه بوده است. هدف از این پژوهش بررسی و تبیین دشواری‌های ترجمه نمایشنامه «الکساندر پوشکین» در سطوح مختلف زبانی اعم از واژگان، عبارات و جملات است. پرسش اصلی تحقیق به شرح زیر است:

چه چالش‌هایی پیش روی مترجم در ترجمه ادبی به ویژه نمایشنامه از زبان روسی به زبان فارسی وجود دارد؟ چطور می‌توان با وجود این چالش‌ها ترجمه دقیقی با حفظ فضای اصلی متن مبدأ ارائه کرد؟

پژوهش پیش رو بر این فرض استوار است که ترجمه نمایشنامه از زبان روسی به زبان فارسی یک گفت‌وگو بین‌زبانی و بین‌فرهنگی است که معادلیابی دقیق واقعیت‌ها و تحلیل گفتمان در آن نقش مهمی ایفا می‌کند. برای اثبات این فرضیه از روش پژوهش کتابخانه‌ای و نمونه‌کاوی توصیفی - تحلیلی استفاده شده و راهکارهایی تبیین شده است که مترجم می‌تواند از آن‌ها برای برطرف کردن مسائل پیش روی خود استفاده کند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که مترجم نمایشنامه در وهله اول به پژوهش‌های کتابخانه‌ای در مورد اثر نیاز دارد تا بتواند درک مطلوبی از موقعیت‌های موجود در آن داشته باشد. علاوه بر آن باید بتواند واحدهای زبانی ترجمه را در نمایشنامه به درستی تشخیص دهد، توانایی تحلیل گفتمان‌های موجود در نمایشنامه و هدف هر یک از شخصیت‌ها از بیان آن‌ها را داشته باشد تا بتواند معادلیابی دقیق انجام دهد.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های گوناگونی که درخصوص ترجمه ادبی صورت گرفته‌اند، به این موضوع اذعان دارند

که ترجمه ادبی نوعی از ترجمه است که به دقت، مهارت و ذوق هنری بیشتری نسبت به سایر انواع ترجمه نیاز دارد. به گفته برخی از پژوهشگران، زمانی می‌توانیم ترجمه‌ای قابل قبول از یک متن ادبی ارائه دهیم که بتوانیم معادل گفتمانی برای همه عناصر متن بیابیم (برکت، ۲۰۰۷، ص. ۴۶). به گفته کازاکو^۲ (۱۹۸۹) متن ادبی به‌عنوان یک موضوع ترجمه دارای ماهیتی دوگانه است: هم شامل اطلاعات فرهنگی - زبان‌شناختی است و هم شامل محتوای فکری - هنری که به‌عنوان تصویر نویسنده^۳ بروز می‌کند و مترجم می‌تواند آن را بازسازی کند و ارائه دهد (Казакова, 1989, C. 30). یکی از مواردی که ترجمه آثار ادبی کلاسیک را دشوار می‌کند این است که مترجم باید صحنه، اشیاء، بازیگران و حس آنان را طوری در ذهن مجسم و درک کند که گویی آن‌ها را می‌بیند و باید هر آنچه مشاهده می‌کند به خواننده منتقل کند. علاوه بر آن به گونه‌ای بنویسد که برای خواننده امروزی ملموس باشد. در عین حال سبک به کار گرفته خود را نیز همواره حفظ کند. در حالت ایدئال ترجمه ادبی باید ظرافت‌های محتوایی متن مبدأ و سیستم پراستعاره آن را انعکاس دهد (Мишкурое, 2010, C.18-19). از سوی دیگر نمایشنامه در مقایسه با سایر آثار ادبی یک وجه تمایز دارد و آن اینکه هم به‌تأثیر مربوط می‌شود و هم به ادبیات. بسیاری از پژوهشگران حوزه ترجمه، نظریات ویژه‌ای درخصوص ترجمه ادبی به‌ویژه نمایشنامه دارند و معتقدند، ترجمه نمایشنامه همانند یک کل اتفاق می‌افتد (حسامی و همکاران، ۲۰۱۵، ص. ۱۲۰). به گفته مادیستف اگر زنجیره ترجمه ادبی از واقعیت، نویسنده، اثر ادبی، مترجم، ترجمه و خواننده تشکیل شده باشد، زنجیره نمایشنامه عبارت است از واقعیت، نویسنده نمایشنامه، مترجم، ترجمه، خواننده یا کارگردان، نمایش و بیننده. قبل از شروع ترجمه نمایشنامه، مترجم باید همانند کارگردان متن نمایشنامه را آنالیز کند و درمورد تحلیل و درک آن به جمع‌بندی برسد (Модестов, 2009: 91). پژوهش‌های گوناگونی درخصوص ویژگی‌ها و دشواری‌های ترجمه ادبی صورت گرفته که در آن‌ها به اصول و روش ترجمه نمایشنامه نیز پرداخته شده است (vid: Ремчукова & Недопёкина, 2020; Кононенко, 2020; Рафаэль, 2019; Казакова, 2001; Модестов, 2009; Чуковский К. & Гумилев И., 1919). علاوه بر این، بررسی منابع نشان می‌دهد که پژوهش‌های مختلفی درخصوص نمایشنامه «الکساندر پوشکین» میخائیل بولگاکف صورت گرفته است: (vid: Иваньшина, 2012; Словьева, 2016; Масако, 2014; Урюпин, 2015).

در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» میخائیل بولگاکف با پژوهش‌های دقیقی که درخصوص وقایع مرتبط با مرگ الکساندر سرگیویچ پوشکین انجام داده، یکی از دردناک‌ترین حوادث در تاریخ ادبیات روسیه را به تصویر کشیده است. میخائیل بولگاکف در نمایشنامه‌ای که به نام الکساندر پوشکین نوشته شده هیچ نقشی برای او تعریف نکرده و پوشکین در سایه و بدون کلام ظاهر می‌شود. منتقد ادبی لوسییف^۶ معتقد است در این نمایشنامه میخائیل بولگاکف از زاویه خاصی به افرادی می‌نگرد که برای مرگ پوشکین همکاری کردند و چهره واقعی آن‌ها را به تصویر می‌کشد: نیکولای اول که گویی پادشاهی خیرخواه و غمخوار است؛ دولت که علاقه بسیاری به تئاتر دارد و ژنرالی حيله‌گیر است؛ و دولگاروکف که او را رنل و فرومایه می‌نامد. درواقع میخائیل بولگاکف در این نمایشنامه نیز موضوع هنرمند و حکومت را دنبال می‌کند که در آثار او نقش کلیدی دارند (Лосев, 2007, C. 282)

بولگاکف نمایشنامه «الکساندر پوشکین» را تحت تأثیر فرهنگ شوروی دهه ۱۹۳۰ با بهره‌گیری از تصویر یادبود پوشکین خلق کرد. نویسنده در حالی که دچار سختی بود، نه‌تنها درباره موضوع جاودانگی هنرمند، که درخصوص سرنوشت او در ساختار سلسله مراتبی جامعه واقعی شوروی در دهه ۱۹۳۰ می‌اندیشید. موضوع نمایشنامه درباره روزهای آخر زندگی پوشکین و خاکسپاری اوست. خود پوشکین همواره پشت صحنه باقی می‌ماند. همه چیز پر از پوشکین است، اما خود پوشکین مقابل بیننده ظاهر نمی‌شود (Масако, 2014, C. 71). بولگاکف روی ترسیم روزهای آخر زندگی پوشکین تمرکز کرده است. هم‌زمان دلیل مرگ شاعر را نه در رفتار همسرش ناتالیا، که در رفتار دشمنانش و جامعه سکولار می‌بیند. بولگاکف می‌خواهد نشان دهد که حتی اگر پوشکین در صحنه غایب باشد، سرنوشت و مرگش با اعمال دشمنانش رقم می‌خورد (Масако, 2014, C. 77). اما ترجمه یک نمایشنامه با این حجم از محتوای زیرمتنی مترجم را با چه چالش‌هایی روبه‌رو می‌کند؟ چه مشکلاتی بر سر راه مترجم قرار می‌گیرد و چه راه‌حلی برای این مشکلات وجود دارد؟ در ادامه به بررسی این چالش‌ها می‌پردازیم و راهکارهای مؤثر در رفع آن‌ها را معرفی خواهیم کرد. نوآوری مقاله حاضر در این است که برای اولین بار دشواری‌های موجود در ترجمه نمایشنامه «الکساندر پوشکین» به‌طور خاص و ترجمه متن ادبی به‌طور عام را تحلیل کرده و برای آن راه‌حل ارائه داده است.

۳. چارچوب نظری تحقیق

در این پژوهش به ترجمه به عنوان یک گفتمان بین‌زبانی و بین‌فرهنگی نگاه خواهد شد. برخوردارف^۱ (۱۹۷۵) از ترجمه به عنوان فرایند تبدیل اثر کلامی یا همان متن از یک زبان به زبان دیگر با حفظ محتوای متن اصلی یاد می‌کند (Бархударов, 1975). ترجمه «واقعیت‌ها»^۲ بخش مهمی از انتقال ویژگی‌های ملی و تاریخی هر ملتی را هنگام ترجمه از یک زبان به زبان دیگر تشکیل می‌دهد. اصطلاح «واقعیت» در سال‌های دهه ۱۹۳۰ توسط دو پژوهشگر بلغاری به نام‌های ولاخف و فلورین^۳ در اثر آن‌ها با نام «ترجمه‌ناپذیرها در ترجمه»^۴ مطرح شد. البته سایر مترجمان نیز معادل‌های دیگری برای این مفهوم در نظر می‌گیرند. به عنوان مثال واژگان بدون معادل^۵، اگزوتیسم‌ها^۶، بومی‌گرایی‌ها^۷، قوم‌نگاری‌ها^۸ و غیره (Илюшкина, 2015, C.23). ولاخف و فلورین واقعیت را جزو گروه خاصی از ابزارهای گفتار قرار می‌دهند. آن‌ها واقعیت را این‌گونه تعریف می‌کنند:

«واقعیت، کلمات یا عباراتی هستند که با آن‌ها اشیا، پدیده‌ها و موضوعاتی را می‌نامند که مختص زندگی، معیشت، فرهنگ و یا توسعه یک ملت هستند و برای سایر ملت‌ها نامأنوس و یا غریبه هستند و معادل دقیقی برای آن‌ها نمی‌توان پیدا کرد» (Влахов, Флорин, 1986, C. 45).

به اعتقاد برخوردارف واقعیت، کلمات، مفاهیم و یا موقعیت‌هایی هستند که در تجربیات عملی مردم که به زبان دیگر صحبت می‌کنند وجود ندارند (Бархударов, 1975, C. 95). لذا مترجم باید با دوره زمانی مربوط به روایت و همچنین حس و دیدگاه نویسنده آشنایی پیدا کند و در جریان احوالات نویسنده و جامعه او باشد. باید درک درستی از فضاهای مربوط به زمان نگارش اثر داشته باشد و در بازنمایی آن‌ها توانمند عمل کند. از سوی دیگر هر اثری که از یک زبان به زبان دیگر ترجمه می‌شود متعلق به سیستم فرهنگی، اجتماعی و تاریخی خاصی است. بنابراین آشنایی با واقعیت‌های فرهنگی، اجتماعی و تاریخی یک زبان شرط لازم برای مترجم محسوب می‌شود. به اعتقاد رافائل گوسمن تیرادو^۹ (2020) فرایند ارتباط به زبان دیگر علاوه بر دانش زبانی و دستوری مستلزم آشنایی با فرهنگ زبانی متون است، زیرا اهمیتی که یک جامعه خاص به یک پدیده یا واقعیت می‌دهد، همیشه در زبان انعکاس می‌یابد (Рафаэль, 2020, C.475). در ترجمه اثر «الکساندر پوشکین» نیز ترجمه واقعیت مختص به روسیه در دوران زندگی الکساندر

پوشکین یکی از چالش‌های ترجمه محسوب می‌شود. به‌طور کلی در پژوهش حاضر براساس ترجمه‌نمایشنامه «الکساندر پوشکین» به زبان فارسی، مسائل مربوط به ترجمه واقعیت‌ها، اصطلاحات، عبارت‌ها، جملات عامیانه، ساختارهای خاص و سایر دشواری‌های موجود در ترجمه ادبی به‌ویژه نمایشنامه بررسی و تبیین شده است.

۳. بحث و بررسی

میخاییل بولگاکف نمایشنامه «الکساندر پوشکین» را برای صدمین سالگرد مرگ پوشکین نوشته بود. با وجود این، نویسنده نقشی برای پوشکین در این اثر تعریف نکرده است. البته نمی‌توان گفت که پوشکین در نمایشنامه اصلاً وجود ندارد، در پرده دوم نمایش نیکولای اول از ژوکوفسکی^{۱۰} درمورد حضور پوشکین در خارج از صحنه سؤال می‌کند (الکساندر پوشکین، 2021، ص. ۳۷، ۴۱، ۷۷). بنابراین یکی از چالش‌های بزرگ ترجمه این اثر در سایه بودن خود پوشکین است. به‌عنوان مثال در صفحه ۱۹۲ نمایشنامه در گفت‌وگویی که بین با گامازوف^{۱۶} و دولگاروکف^{۱۷} وجود دارد (vid: Булгаков, 2007, C.193)، دولگاروکف از اصطلاح «арабская жена» برای صحبت کردن درمورد زن الکساندر پوشکین استفاده می‌کند. بنابراین پس از ترجمه این اصطلاح در پاورقی توضیح داده می‌شود که واژه араб به یکی از اقوام سامی اشاره دارد که از دیرباز در خاورمیانه و شمال آفریقا ساکن بوده‌اند. چون الکساندر پوشکین نژاد آفریقایی-روسی داشته است برای نام بردن از او و در عین حال تحقیر او، از این نام برای صحبت کردن درمورد همسرش استفاده شده است.

با توجه به اینکه وقایع مرتبط با این نمایشنامه با دربار تزار روسیه نیکولای اول گره خورده است گروهی از دشواری‌های مرتبط با ترجمه این اثر مربوط به ترجمه پست‌ها، سمت‌ها و القابی است که مربوط به دوران زندگی الکساندر پوشکین یعنی قرن نوزدهم میلادی است. بررسی این دسته از واژگان در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» نشان می‌دهد که برخی از آن‌ها از زبان‌های دیگر وارد زبان روسی شده‌اند. در ادامه به نمونه‌هایی از این واژگان اشاره می‌شود:

	واژه روسی	ترجمه فارسی
1	Барон (Булгаков, 2007, С.178)	بارون
2	Генерал (Булгаков, 2007, С.222)	ژنرال
3	Жандарм (Булгаков, 2007, С.201)	ژاندارم
4	Граф (Булгаков, 2007, С.209)	کنت (گراف)
5	Графиня (Булгаков, 2007, С.188)	کنتس
6	Император (Булгаков, 2007, С.182)	امپراتور

همانگونه که در جدول بالا مشاهده می‌شود، معادل برخی از این واژه‌ها، به همان شکل در زبان فارسی هم وجود دارند، اما برای واژه Граф در فرهنگ روسی به فارسی واسکانیان معادل کنت و گراف در نظر گرفته شده است (واسکانیان، 2002، ص. ۱۱۶). بررسی معنای این واژه در فرهنگ توضیحی اوژگف حاکی از آن است که لقب درباری گراف به شخصی اطلاق می‌شود که رتبه آن از بارون بالاتر است (vid: Ожегов, 2010, С. 225) بنابراین می‌توان لقب граф در زبان روسی را به فارسی، آوانگاری کرد و یا برای آن معادل «کنت» را در نظر گرفت. چون این گروه از واژگان در هر دوزبان از زبان‌های دیگر وام گرفته شده اند، ترجمه این گروه از واژگان نیاز به پاورقی و توضیح ندارد، زیرا این واژگان برای خواننده ترجمه اثر آشنا هستند. با این وجود ترجمه واژه Графиня چالش‌برانگیز است، چراکه فرم آوانگاری شده آن در زبان فارسی بسیار نامأنوس بوده و در فرهنگ لغت روسی به فارسی نیز معادلی برای آن در نظر گرفته نشده است. از آنجایی که در فرهنگ واسکانیان برای واژه граф معادل «کنت» در نظر گرفته شده است، می‌توان برای واژه Графиня که فرم مؤنث آن است معادل «کنتس» را استفاده کرد که به جنس مؤنث اطلاق می‌شود.

گروه دیگری از واژگان مربوط به پست‌ها و مشاغل، در زبان روسی معاصر و زبان روسی قرن نوزدهم مشترک هستند، با استفاده از فرهنگ لغت روسی فارسی می‌توان معادل آن‌ها را پیدا کرد. به‌عنوان مثال: Советник (Булгаков, 2007, С.199) به معنی مشاور؛ Чиновник (Булгаков, 2007, С.199) به معنی کارمند و غیره. اما برخی از این واژگان مختص دربار تزاری و نظام ارباب رعیتی حاکم در آن دوران در روسیه هستند. این دسته، جزو واقعیت‌های مختص زبان روسی محسوب می‌شوند. به‌عنوان مثال:

	واژه روسی	ترجمه فارسی
1	камер-юнкер (Булгаков, 2007, С.172)	کامر یونکر
2	холопия (Булгаков, 2007, С.193)	برده
3	пребраженец (Булгаков, 2007, С.181)	سرباز
4	гофмейстер (Булгаков, 2007, С.193)	کارگزار دربار
5	ротмистр (Булгаков, 2007, С.206)	کاپیتان

برای ترجمه این واژگان باید رویکرد خاصی را در نظر گرفت به‌عنوان مثال واژه -Камер-юнкер (نگاه شود به (Ожегов, 2010, С. 403) یکی از رتبه‌های پایین درباری است و به کسی گفته می‌شده که در اتاق تزار حضور داشته و به او خدمت می‌کرده است. بنابراین برای ترجمه این واژه علاوه بر آوانگاری نیاز به حداقل توضیح در پاورقی وجود دارد: «رتبه درباری پوشکین». پاورقی انعکاس صدای مترجم در متن است و نقش پل ارتباطی بین فرهنگ‌ها را به عهده می‌گیرد. به اعتقاد بلوری فرایند ترجمه ادبی با توضیحات، نقد و راهنمایی مترجم کامل می‌شود (بلوری، ۱۳۹۶، ص. ۲۱۱).

برخی از این واژگان جزو واژگان منسوخ‌شده در زبان معاصر روسی هستند. به‌عنوان مثال واژه Холопия (Булгаков, 2007, С. 193) به معنی «برده» است، ولی در زبان روسی معاصر کاربرد ندارد و در فرهنگ لغت‌های روسی به فارسی انعکاس نیافته است. برای معادل‌یابی این دسته از واژگان باید به فرهنگ لغات توضیحی مراجعه کرد. واژه Пребраженец که جزو واقعیات تاریخی روسیه است به «نماینده یکی از قدیمی‌ترین گاردهای نظامی روسیه» اطلاق می‌شود، هرچند برای آن واژه سرباز در نظر گرفته شده است، ولی مفهومی بیشتر از سرباز در آن وجود دارد که بهتر است در پاورقی به آن پرداخته شود. واژه гофмейстер طبق توضیحات فرهنگ لغت الکترونیکی کارتا اسلو^{۱۸} پنجمین درجه در رتبه‌های امپراتوری روسیه در سال ۱۷۲۲ بوده است و به فردی گفته می‌شده که کنترل‌کننده امور دربار بوده است. بنابراین معادل «کارگزار دربار» برای آن پیشنهاد می‌شود. واژه Ротмистр به درجه افسری در سواره‌نظام روسیه قبل از انقلاب، مطابق با درجه کاپیتان در پیاده‌نظام و سایر نیروها و همچنین به فردی اطلاق می‌شده که دارای این درجه بوده است. با توجه به توضیحات فرهنگ لغات معادل کاپیتان برای این واژه

در نظر گرفته شده است. اگر مترجم تمامی این درجات را آوانگاری کند متن نمایشنامه برای خواننده نامأنوس و خسته‌کننده خواهد شد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که نزدیک‌ترین معادل به درجه نظامی انتخاب شود.

گروه دیگری از واژگان مختص دربار تزاری، عبارت‌اند از القابی که با آن‌ها تزار و یا خانواده سلطنتی را مخاطب قرار دادند که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

	اصطلاح روسی	ترجمه فارسی
1	Государь (Булгаков, 2007, С. 182)	عالیجناب
2	Его величество (Булгаков, 2007, С.183)	اعلیحضرت
3	Её величество (Булгаков, 2007, С.188)	علیاً حضرت
4	Императорское величество (Булгаков, 2007, С.190)	والاحضرت امپراتور
5	Ваше превосходительство (Булгаков, 2007, С.190)	عالیجناب

همانگونه که در جدول مشاهده می‌شود تنوع این گروه از واژه گان نسبت به معادل فارسی آن‌ها بیشتر است. بنابراین گاهی اوقات برای واژگان متفاوت مثل Государь و Ваше превосходительство می‌توان از معادل یکسان «عالیجناب» استفاده کرد.

گروهی از واژگان مربوط به ادوات نظامی و یا اشیای مرتبط با نظامیان در متن نمایشنامه وجود دارد که پرداختن به آن‌ها نیز حائز اهمیت است. از جمله این واژگان می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

	واژه روسی	ترجمه فارسی
1	шлем, шинель, палаши (Булгаков, 2007, С. 177)	کلاه نظامی، شنل، شمشیر
2	Эполеты и аксельбанты (Булгаков, 2007, С. 224)	سردوشی‌ها و واکسیل‌ها
3	фрак (Булгаков, 2007, С. 214)	فراگ
4	Мундир (Булгаков, 2007, С. 214)	لباس فرم نظامی
5	Кирасирская каска (Булгаков, 2007, С. 202)	کلاهخود (شوالیه‌ها)
6	Цилиндр (Булгаков, 2007, С. 181)	کلاه استوانه‌ای

با توجه به اینکه مترجم نمایشنامه باید به انتقال ویژگی‌های بصری موجود در متن اصلی توجه داشته باشد، ترجمه واژگان بالا نیازمند دقت ویژه‌ای است. شاید لازم باشد مترجم علاوه بر معادل‌یابی کلمه‌ای در متن نمایشنامه در پاورقی هم توضیح کاملی در مورد ظاهر این اشیا ارائه دهد. برای مثال لباس фрак در زبان فارسی متداول نیست به همین دلیل از روش آوانگاری برای ترجمه آن استفاده می‌شود. ولی بهتر است مترجم در پاورقی این توضیح را اضافه کند: «نوعی کت تشریفاتی که جلو کوتاه و پشت بلند و دو تکه دارد و برای مراسم رسمی استفاده می‌شده است» (<https://kartaslov.ru>). عبارت Кирасирская каска به کلاه خود فلزی نیکولای اول اشاره دارد. بررسی‌ها حاکی از آن است که این نوع کلاه خود پوشش محافظ سر گارد سواره‌نظام بوده است.

از دشواری‌های دیگر ترجمه نمایشنامه و سایر آثار ادبی از زبان روسی به فارسی ترجمه اسامی خاص است. در ترجمه اسامی باید به نکات خاصی توجه شود:

۱. اسامی در زبان روسی در حالات دستوری مختلف صرف می‌شوند و هنگام معادل‌یابی باید فرم اولیه آن‌ها که در حالت فاعلی قرار دارد، آوانگاری شود. برای مثال:

Столовая в квартире Сергея Васильевича Салтыкова. (Булгаков, 2007, С. 179)

اتاق غذاخوری در خانه سرگی واسیلیویچ سالتیکف.

بهتر است اولین بار که یک اسم در نمایشنامه عنوان می‌شود در پاورقی به زبان انگلیسی یا روسی نوشته شود و یا در ابتدای هر پرده نمایشنامه که اسامی شخصیت‌ها ذکر شده است فرم روسی و یا انگلیسی آن هم نوشته شود.

۲. در آثار ادبی روسی گاهی اوقات از فرم تحبیبی و تصغیری اسامی استفاده می‌شود که با فرم اولیه بسیار فاصله دارد و متفاوت است. اگر مترجم در پاورقی این اسامی را رمزگشایی نکند، خواننده ترجمه دچار سردرگمی خواهد شد و رشته داستانی از دست او خارج می‌شود. به مثال‌های زیر از نمایشنامه «الکساندر پوشکین» دقت کنید:

- Таша (Булгаков, 2007, С. 176) «تاشا» فرم تحبیبی اسم «ناتالیا» (Наталья)

است؛

- Азя (Булгаков, 2007, С. 176) «آزیا» فرم تحبیبی اسم «الکساندرا»

(Александра) است؛

- (Сергей) «سرژی» فرم تحبیبی اسم «سرگی» (Сергей) است؛
 - (Петенька) «پتنکا» فرم تصغیری اسم «پیتر» (Петр) است.
 البته هر کدام از این اسامی فرم‌های تحبیبی و تصغیری دیگری هم دارند که در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» فقط این فرم‌ها وجود داشت. بسته به مکان کاربردی این اسامی، مترجم باید بتواند تشخیص دهد که مفهوم پیشوند تحبیبی است یا تصغیری و ترجمه مناسب را ارائه دهد. گاهی مترجم باید از کلمات توضیحی برای ارائه مفهوم کامل پیشوند استفاده کند. حتی می‌توان به جای آوانگاری فرم تحبیبی اسم از فرم اصلی به علاوه واژه «عزیزم» در مفهوم کاربردشناختی تحبیبی استفاده کرد و به جای آوانگاری فرم تصغیری از پسوندهای تصغیری زبان فارسی مثل «-ک» و یا واژه «کوچک» یا «کوچولو» براساس نوع و سبک نگارشی متن استفاده کرد. به نظر می‌رسد با توجه به عدم آشنایی مخاطب ترجمه فارسی با فرم‌های تحبیبی و تصغیری اسامی روسی این روش کم‌تر خواننده را گمراه می‌کند. برای مثال در ترجمه نمایشنامه «الکساندر پوشکین» برای واژه (Петенька) معادل «پیتر کوچک» در نظر گرفته شده است.

از دیگر دشواری‌هایی که در ترجمه نمایشنامه «الکساندر پوشکین» به چشم می‌خورد، ترجمه واژگان مربوط به واقعیت‌های معیشتی زمان زندگی الکساندر پوشکین است. در ادامه به نمونه‌هایی از آن‌ها اشاره شده است:

	واقعیت‌های معیشتی	ترجمه به زبان فارسی
1	бреттер (Булгаков, 2007, С. 204)	اهل دوئل
2	тройка (Булгаков, 2007, С. 226)	کالسکه سه اسبه (تروییکا)
3	шубенка (Булгаков, 2007, С. 227)	کت خز
4	пятак (Булгаков, 2007, С. 227)	سکه پنج کُپکی
5	верста (Булгаков, 2007, С. 228)	ورستا
6	Штоф (Булгаков, 2007, С. 228)	کمی (اشتُف)

برای ترجمه این‌گونه از واژگان که به واقعیت‌های معیشتی اشاره دارند، می‌توان به غیر از معادل‌یابی از شیوه آوانگاری هم استفاده کرد، ولی لازم است حتماً در پاورقی توضیحات مربوط به مفهوم دقیق آن‌ها را ارائه داد. به‌عنوان مثال *верста* واحد اندازه‌گیری روسی برابر ۱.۶۰ کیلومتر است. در نمایشنامه الکساندر پوشکین این واحد اندازه‌گیری به‌عنوان معدود با عدد ۵۵ همراه شده است که باعث شده در حالت دستوری جمع اضافه صرف شود و پایانه صرفی خود را از دست بدهد. هنگام ترجمه و آوانگاری به فارسی باید واحد در حالت مفرد فاعلی آوانگاری شود: «وستا». یا واژه *штоф* یک واحد اندازه‌گیری قدیمی برابر با «یک دم» است که برای ترجمه آن می‌توان در متن نمایشنامه به جای «یک دم» از واژه «کمی» استفاده کرد.

ترجمه اسامی مربوط به مکان‌ها از دیگر موارد چالش‌برانگیز ترجمه ادبی از زبان روسی به فارسی است. دشواری‌ها در این بخش را می‌توان به سه قسمت تقسیم کرد: ۱. ترجمه اسامی مربوط به مکان‌های جغرافیایی؛ ۲. ترجمه اسامی اماکن دولتی و نظامی؛ ۳. ترجمه اسامی مربوط به فضاهای داخلی.

در ابتدا به بررسی دشواری‌های مربوط به ترجمه اسامی مکان‌های جغرافیایی می‌پردازیم. در ادامه نمونه‌هایی از این اسامی و ترجمه‌های آن‌ها ذکر شده‌اند:

	مکان جغرافیایی به زبان روسی	ترجمه فارسی
1	Прачечный мост (Булгаков, 2007, С. 171)	پل پراچشنی
2	Измайловская рота (Булгаков, 2007, С. 173)	دروازه ایزمایلوفسکی
3	Цепной мост (Булгаков, 2007, С. 183)	پل سپنی
4	Невский проспект (Булгаков, 2007, С. 200)	بزرگراه نفسکی
5	Шепелевский дворец (Булгаков, 2007, С. 212)	کاخ شپلوفسکی
6	Полотняный завод (Булгаков, 2007, С. 220)	کارخانه پالاتینیانی

همانگونه که در نمونه‌های بالا مشاهده می‌شود اسم مکان‌های جغرافیایی (خیابان‌های شهر و غیره) به صورت صفت نسبی قبل از اسم عام قرار می‌گیرد. در زبان روسی صفت وابسته

هماهنگ اسم است و اگر اسم مذکر باشد صفت پایانه صرفی «БІЙ, ОЙ, ІЙ» خواهد داشت. از آنجایی که صفت نسبی در زبان فارسی بیشتر با پسوند «ی» ساخته می‌شود (ر.ک. فرشیدورد، ۱۳۸۲، ص. ۲۵۳). بهتر است هنگام ترجمه و استفاده از آوانگاری، صفت نسبی از اسم مکان با پسوند «ی» ساخته شود هر چند که مانند مثال ۲ در زبان روسی صفت مؤنث باشد.

ترجمه گروه دوم که به اماکن نظامی مربوط می‌شود با چالش زیادی مواجه نیست و می‌توان به راحتی معادل مورد نظر را پیدا کرد، به عنوان مثال برای عبارت Казенный кабинет می‌توان از معادل «دفتر دولتی» و برای عبارت Национальный конвент می‌توان از معادل «مجلس ملی» استفاده کرد.

ترجمه گروه سوم که مربوط به اسامی فضاهای داخلی است، ممکن است مترجم را با چالش روبه‌رو کند. در ادامه به نمونه‌ای از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

	فضاهاى داخلی به زبان روسی	ترجمه تحت‌اللفظی	ترجمه براساس مفهوم کاربردی
1	передняя	جلویی	اتاق نشیمن
2	гостиная	مهمانی	اتاق پذیرایی
3	Столовая	غذاخوری	غذاخوری
4	Внутренние комнаты	اتاق‌های داخلی	اتاق‌های داخلی
5	Подворотня	دروازه	دالان

برای معادل‌یابی دقیق فضاهاى داخلی در متن نمایشنامه نیاز به بررسی دقیق وجود دارد. همانگونه که در بالا مشاهده می‌شود، ترجمه تحت‌اللفظی برخی از واژگان با ترجمه براساس مفاهیم کاربردی متفاوت است. بهتر است برای ترجمه دقیق از فرهنگ توضیحی روسی به روسی استفاده شود و براساس توضیح، معادل مناسب انتخاب شود.

در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» نوشته میخائیل بولگاکف کلمات یا عباراتی وجود دارند که در دسته ناسزها قرار می‌گیرند. ترجمه این دسته از کلمات و یا عبارات نیاز به تحلیل کاربردشناختی و معادل‌یابی دقیق دارد. مترجم نباید به معنای تحت‌اللفظی این عبارات بسنده کند. باید به این سؤال پاسخ داد: در شرایط کاربردی مشابه در زبان فارسی چه اصطلاح و یا واژه‌ای

استفاده می‌شود که می‌تواند تأثیر مشابه واژه و یا عبارت روسی را دقیقاً روی مخاطب فارسی‌زبان ایجاد کند. در ادامه به نمونه‌هایی از این ناسزها اشاره می‌کنیم:

	ناسزا به زبان روسی	ترجمه تحت‌اللفظی به زبان فارسی	ترجمه به زبان فارسی با توجه به رویکرد کاربردشناختی
1	Рогоносец (Булгаков, 2007, С. 194)	شاخدار	مردی که همسرش به او خیانت می‌کند (مرد خیانت‌دیده)
2	Старый дуралей! (Булгаков, 2007, С. 176)	احمق پیر!	پیر خرفت!
3	Животрепещущая старуха (Булгаков, 2007, С. 193)	پیرزن پر جنب و جوش	پیرزن لق لقو
4	Дармоеды! (Булгаков, 2007, С. 199)	انگله‌ها!	مفت خورها!
5	Ишь ловкач! (Булгаков, 2007, С. 204)	حیل‌گر رو نگاه کن!	ای پاچه ورمالیده! ای زرنگ!
6	Это низко! (Булгаков, 2007, С. 220)	این کم است!	این بی‌شرمانه است!
7	Ох вы, бабье племя! (Булгаков, 2007, С. 227)	ای شما، قبیله زن‌ها!	از دست شما طایفه زن‌ها!

در نمونه‌های ذکرشده در بالا در صورتی که مترجم از ترجمه تحت‌اللفظی در متن استفاده کند، مفهوم متن اصلی به درستی انتقال نمی‌یابد و برای مخاطب قابل درک نخواهد بود. مخاطب فارسی‌زبان از واژه «شاخدار» مفهوم مردی که همسرش به او خیانت کرده را برداشت نمی‌کند. بنابراین معادل «مرد خیانت‌دیده» به محتوای کاربردشناختی متن مبدأ نزدیک‌تر است. ترجمه‌های تحت‌اللفظی «احمق پیر»، «پیرزن پر جنب و جوش» و «انگله‌ها» هر چند برای مخاطب فارسی‌زبان قابل درک هستند، ولی بهتر است از ترکیباتی استفاده کرد که با ساختار ناسزها در زبان فارسی تطابق داشته باشند. ناسزهایی نظیر «پیر خرفت!»، «پیرزن لق لقو»، «مفت خورها» در زبان فارسی و در موقعیت‌های کاربردی مشابه با متن روسی، کاربرد بیشتری دارند. ترجمه تحت‌اللفظی سه جمله آخر مفهوم کاربردشناختی آنها در متن مبدأ را منتقل نمی‌کند. بنابراین در ستون سمت راست ترجمه‌ای با رعایت مفهوم کاربردشناختی متن مبدأ ارائه شده است.

یکی از چالش‌برانگیزترین بخش‌های ترجمه ادبی، ترجمه مفاهیم مذهبی و تاریخی است که در

نمایشنامه «الکساندر پوشکین» هم وجود داشتند. در ادامه به نمونه‌هایی از این مفاهیم و ترجمه‌های آن‌ها اشاره می‌شود:

	مفاهیم مذهبی به زبان روسی	ترجمه به زبان فارسی
1	Иуда искаріотскій иде к архіереям, они же обеща́ша сребреники да́ти... И было́ этих сребреников, друг любезный, тридцать. (Булгаков, 2007, С. 2۰0)	یهودای اسکاریوت نزد اساقفه اعظم می‌رود، آن‌ها به او قول می‌دهند سکه‌های نقره بدهند ... و این سکه‌های نقره، دوست عزیز، سی تا بودند.
2	Уйди в тот мир, где до сих пор звучат терцины божественного Аллигиери, протяни руку великому Франческо! (Булгаков, 2007, С. ۱۸۷)	برو به اون دنیایی که تا امروز ترزاریمای آلیگیری الهی را سر می‌دهند. دستت را به سمت فرانچسکوی بزرگ دراز کن.
3	Владычица небесная (Булгаков, 2007, С. 217)	یا مریم مقدس
4	Ах ты, Господи! (Булгаков, 2007, С. 216)	اوه اوه! یا خدا!
5	Пресвятая богородица (Булгаков, 2007, С. 228)	مریم مقدس
6	Все равно как Ева ... (Булгаков, 2007, С. 227)	در هر حال مثل حوا ...
7	О Боже! (Булгаков, 2007, С. 207)	اوه خدایا!

دشواری موجود در ترجمه این‌گونه از مفاهیم را می‌توان در دو بخش تقسیم کرد: ۱. ساختار نحوی و واژگان تاریخی و قدیمی که در زبان روسی معیار کاربرد ندارند؛ ۲. تلمیح به کار رفته در این جملات و همچنین معادل‌یابی برای اصطلاحات مذهبی. در ترجمه دو جمله نخست تمامی این موارد وجود دارد. از واژگان و نحو قدیمی گرفته تا تلمیح که مترجم باید در پاورقی توضیحات کامل را ارائه دهد. در جمله شماره (۱) سی سکه نقره مبلغی است که اساقفه اعظم به یهودای اسکاریوت (اسخریوطی) دادند تا او به حضرت عیسی مسیح خیانت کند. این جمله را می‌توان به‌عنوان توضیح در پاورقی ارائه داد. در جمله شماره (۲) هم اشاره‌ای به نام دانتته و «کمدی الهی» او وجود دارد.

در ترجمه سایر جملات هم باید معادل براساس مطالعه دقیق منابع مذهبی در زبان مبدأ و مقصد صورت گیرد. در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» خطاب‌های مختلف مذهبی وجود دارد. هنگام ترجمه آن‌ها باید به بافت متنی توجه کرد و براساس ویژگی‌های کاربردشناختی آن معادل مناسب را استفاده کرد.

در متن نمایشنامه «الکساندر پوشکین» نمونه‌هایی از جملات پرسشی با کارکرد ثانویه وجود دارد که برای ترجمه آن‌ها باید تحلیل کاربردشناختی انجام داد. در ادامه نمونه‌هایی از این جملات آورده شده‌اند که ترجمه آن‌ها براساس تحلیل کاربردشناختی صورت گرفته است:

	جملات پرسشی با کارکرد ثانویه	ترجمه براساس تحلیل کاربردشناختی
1	Ну, помилуйте, как же так без вещей остаться? (Булгаков, 2007, С. 173)	خب، رحم کنید، چگونه می‌شود بدون وسیله‌ها ماند؟
2	... может быть, вы посмотрели бы? (Булгаков, 2007, С. 173)	..... شاید بهتر باشد به نگاهی به آن‌ها بیندازید؟
3	Ну конечно, где же им до святого, мученика Петеньки! (Булгаков, 2007, С. ۱۹۳)	خب البته. آن‌ها کجا و پیتر کوچک مقدس کجا!
4	Что говорить? (Булгаков, 2007, С. 195)	چه باید گفت؟!
5	Откуда я знаю? (Булгаков, 2007, С. 196)	من از کجا بدانم؟
6	Так как же быть с дуэлью? (Булгаков, 2007, С. 205)	تکلیفمان با دوئل چیست؟
7	Ну что с бабой разговаривать! (Булгаков, 2007, С. 229)	چرا باید با این زن حرف بزنم!
8	Да как же тебя не ругать! (Булгаков, 2007, С. 229)	آخر مگر می‌شود با تو دعوا نکرد!

برای ترجمه جملات پرسشی با کارکرد ثانویه^{۱۹} در زبان روسی می‌توان از جملات پرسشی با کارکرد ثانویه در زبان فارسی استفاده کرد. البته بافت متنی که هر کدام از این جملات در آن قرار گرفته است باید به دقت تحلیل شود و جمله پرسشی با کارکرد ثانویه در زبان فارسی باید همان مفهوم را به مخاطب القا کند که مخاطب روس‌زبان از متن اصلی، آن را برداشت می‌کند

(برای اطلاع بیشتر درخصوص کارکردهای منظوری^{۲۰} این دسته از جملات ر.ک. دست‌آمون، محمدی، ۱۳۹۵).

در متن نمایشنامه «الکساندر پوشکین» اصوات^{۲۱} و ادات^{۲۲} وجود دارند که ترجمه آنها از زبان روسی به زبان فارسی نیازمند تحلیل گفتمانی دقیق متن مبدأ است. برای برخی از این اصوات و ادات مثل Ax (آخ) از طریق آوانگاری به زبان فارسی می‌توان معادل‌یابی کرد، زیرا معادل به‌دست آمده کاربرد مشابه در زبان مقصد دارد. ولی اصوات و اداتی هم هستند که ترجمه آنها چالش‌برانگیز است. در ادامه به بررسی نمونه‌هایی از جملات در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» می‌پردازیم که با اصوات و ادات شروع می‌شوند:

	جملاتی که با اصوات شروع می‌شوند	ترجمه براساس تحلیل کاربردشناختی
1	Ага, сейчас. (Булгаков, 2007, С. 175)	ای وای، الان.
2	Фора! Фора! (Булгаков, 2007, С. 185)	دوباره! دوباره!
3	Ну-ну, Петенька, вы смотрите! (Булгаков, 2007, С. 193)	خب، خب، پیتیر کوچولو! شما تماشا کنید.
4	Смотрите, князь, услышит вас кто-нибудь, нехорошо будет. Авось ничего не будет. (Булгаков, 2007, С. 193)	حواستان باشد شاهزاده، کسی صدایتان را می‌شنود، بد می‌شود. شاید... چیزی نمی‌شود.
5	Тсс, тише. (Булгаков, 2007, С. 194)	هیس، آرام‌تر.
6	Но, но, но! (Булгаков, 2007, С. 194)	خب! خب! خب!
7	Ай-яй-яй!	آخ، آخ، آخ!

تنها راه معادل‌یابی برای ادات و اصوات در نمایشنامه بررسی بافت متنی است. در لغتنامه کوچک آکادمیک^{۲۳} از Ага هم به‌عنوان صوت و هم به‌عنوان یکی از ادات نام برده شده است. اگر صوت باشد برای ابراز خوشحالی و پیروزی استفاده می‌شود. ولی اگر جزو ادات باشد برای بیان تأیید و موافقت استفاده می‌شود. در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» Ага در بافت متنی زیر استفاده شده است:

Никита (глуха в глубине кабинета). Слушаю-с, слушаю-с, хорошо.

(Выходит в гостиную.) Александра Николаевна, они больные приехали, просят вас.

Гончарова (выходя). Ага, сейчас.

نیکیتا (بی صدا درون دفتر کار است): چشم، چشم، بسیار خوب. (به اتاق نشیمن می‌رود).
الکساندرا نیکولایونا، ایشان بیمار برگشتند. شما را صدا می‌کنند.
گانچاروا (در حال بیرون رفتن): ای وای! الان.

بدیهی است که شرایط گفتمانی مذکور، واژه Ага نمی‌تواند صوتی باشد که دلالت بر پیروزی و یا خوشحالی دارد، بلکه جزو اداتی است که نشان‌دهنده تأیید و همانطور که از متن بر می‌آید کمی تأسف است. معادل فارسی «ای وای!» می‌تواند منتقل‌کننده دقیق این مفاهیم باشد. مفهوم کاربردی صوت Фора! Фора! براساس آنچه در لغت‌نامه آکادمیک آمده ابراز تحسین و تقاضا برای تکرار برنامه‌ای است که هنرمند اجرا کرده. در چنین موقعیت گفتاری در زبان فارسی از واژه «دوباره» استفاده می‌شود. بنابراین بهترین معادل برای این صوت است. در سایر موارد هم معادل‌های ارائه‌شده براساس بررسی کاربردشناختی و تحلیل متن مبدأ انتخاب شده است.

۴. نتیجه

ترجمه‌نمایشنامه یک گفتمان چندلایه بین‌زبانی و بین‌فرهنگی است که برای انجام آن مترجم باید به محتوا و زیرمتن‌های نمایشنامه تسلط کافی داشته باشد. مترجم باید شناخت دقیقی از گفتمان‌های مشابه در زبان مقصد داشته باشد تا بتواند معادل‌های موفق را براساس تحلیل‌های کاربردشناختی واحدهای ترجمه در متن مبدأ، ارائه دهد. واحدهای ترجمه در نمایشنامه فقط واژگان نیستند. گاهی یک اصطلاح و یا حتی یک جمله، واحد ترجمه محسوب می‌شود. در پژوهش حاضر با استفاده از نمونه‌های موجود در نمایشنامه «الکساندر پوشکین» مشخص شد که یکی از چالش‌برانگیزترین موضوعات در ترجمه این نمایشنامه واقعیت‌های مربوط به دوران زندگی الکساندر پوشکین است: پست‌ها، سمت‌ها و القاب مربوط به قرن نوزدهم؛ اسامی خاص افراد و مکان‌های جغرافیایی؛ واقعیت‌های معیشتی؛ اصطلاحات و ناسزاها؛ مفاهیم مذهبی و تاریخی و غیره. از دیگر دشواری‌ها می‌توان به ساختارهای خاص نحوی با کارکرد ثانویه و نیز ترجمه ادات و اصوات اشاره کرد. بررسی و تحلیل نمونه‌ها نشان داد که شیوه آوانگاری برای معادلیابی واقعیت‌ها همیشه مناسب

نیست. پاورقی نقش پل ارتباطی بین مترجم و خواننده را ایفا می‌کند. به ویژه زمانی که واژگان در زبان روسی معاصر منسوخ شده‌اند. مترجم نمایشنامه باید به درک درست خواننده و کارگردان و نیز در انتها بیننده نمایشنامه از اثر ترجمه شده اطمینان پیدا کند. برای این منظور می‌تواند از استراتژی‌های خاصی استفاده کند. برای مثال در ترجمه واژگان مربوط به ادوات نظامی و اشیای خاص، مترجم باید در مورد این اشیاء در پاورقی توضیح دهد. هنگام ترجمه فرم تحبیبی و یا تصغیری اسامی خاص روسی در پاورقی برای خواننده ترجمه توضیح دهد تا خواننده فارسی‌زبان که اطلاعات کافی از این فرم‌ها در زبان روسی ندارد، دچار گمراهی نشود و گمان نکند شخصیت جدیدی در نمایشنامه وارد شده است. با توجه به اینکه زبان روسی یک زبان تصریفی است مترجم باید در هنگام ترجمه فرم صرف‌نشده واژه روسی را آوانگاری کند و یا کلمه آوانگاری شده را با قواعد زبان فارسی منطبق سازد. در ترجمه ناسزاها معادل‌یابی تحت‌اللفظی مناسب نیست و باید ترجمه‌ای با رعایت مفهوم کاربردشناختی متن مبدأ ارائه شود. در ترجمه واقعیت‌های تاریخی باید به تلمیح به‌کار رفته در متن اصلی توجه کرد و توضیحات لازم را در پاورقی ارائه داد. همانطور که گفته شد، ساختارهای نحوی با کارکرد ثانویه و نیز اصوات و ادوات از دیگر دشواری‌های ترجمه ادبی هستند، که به خودی خود یک واحد ترجمه محسوب می‌شوند. معادل‌یابی دقیق این واحدهای ترجمه، نیازمند تحلیل گفتمانی آن‌ها در متن مبدأ و درک دقیق مفهوم کاربردشناختی آن‌هاست. اگر مترجم متن ادبی بتواند بر چالش‌های مذکور فائق آید، بدون شک ترجمه موفق خواهد داشت.

۵. پی‌نوشت‌ها

1. Александр Пушкин (Alexander Pushkin)
2. Михаил Булгаков (Mikhail Bulgakov)
3. Казакова (Kazakova)
4. Образ переводчика (The image of a translator)
5. В.И. Лосев (V.I. Losev)
6. Бархударов Л.С. (L.S. Barkhudarov)
7. реалии (realities)
8. Влахов С. и Флорин С. (S. Vlakhov and S. Florin)
9. Непереводимое в переводе (The Untranslatable in Translation)
10. безэквивалентная лексика (non-equivalent vocabulary)
11. экзотизмы (exoticisms)
12. локализмы (localisms)

13. этнографизмы (ethnographisms)
14. Рафаэль Гусман Тирадо (Rafael Guzmán Tirado)
15. Жуковский А. В. (A.V. Zhukovsky)
16. Богомазов (Bogomazov)
17. Долгоруков (Dolgorukov)
18. Карта слов (<https://kartaslov.ru/>),
19. вторичная функция (secondary function)
20. иллокутивные функции (illocutionary functions)
21. междометия (interjections)
22. частицы (particles)
23. Малый академический словарь, МАС (Small Academic Dictionary)

۶. منابع

- برکت، ب. (۱۳۸۶). تحلیل گفتمانی دشواری‌های ترجمه ادبی. *ادب‌پژوهی*، ۱ (۱)، ۲۹-۴۷.
- بلوری، م. (۱۳۹۶). عاملیت مترجم در پانویس‌ها و یادداشت‌های مترجمان ادبی معاصر در ایران. *جستارهای زبانی*، ۱ (۶)، ۱۹۱-۲۱۴.
- بولگاکف، م. آ. (۱۹۵۵). *الکساندر پوشکین: نمایشنامه در چهار پرده*. ترجمه س. دست‌آموز و ز. نوجوان (۱۴۰۰). تهران: بوکا.
- حسامی ف.، یوسفیان کناری، م.، و حسینی زاد، م. (۱۳۹۴). تفاوت‌های معنادار و دلالت‌های فرهنگی آن در برگردان فارسی نمایشنامه‌های برتولت برشت (نمونه‌های مطالعاتی: ارباب پونتیلا و نوکرش ماتی، بعل، در جنگل شهر، رؤیاهای سیمون ماشار). *جستارهای زبانی*، ۶ (۷)، ۱۱۷-۱۴۱.
- دست‌آموز، س.، و محمدی، م. (۱۳۹۵). بررسی تأثیر کنش‌های گفتاری غیرمستقیم با ساختار پرسشی بر روند گفت‌وگو از منظر زبان روسی. *جستارهای زبانی*، ۷ (۱)، ۳۹-۵۷.
- فرشیدورد، خ. (۱۳۸۲). *دستور مفصل امروز*. تهران: سخن.
- واسکانیان گ. (۱۳۸۱). *فرهنگ روسی به فارسی*. تهران: کوهسار.

- Бархударов, Л. С. (1975). *Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода*. Москва: Международные отношения.
- Булгаков М. А. (2007). *Зойкина квартира: пьесы*. СПб: Издательский дом «Азбука-классика», С. 160 – 230.
- Влахов, С., & Флорин, С. (1986). *Непереводимое в переводе* (2-е изд., исправ. и доп.). Москва: Высш. шк.
- Иваньшина, Е. А. (2012). Смерть Пушкина как ритуальный текст (пьеса «Александр Пушкин» и «Врачебный» рассказ «Вьюга» М. А. Булгакова). *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*, 4(1), 38–46.
- Илюшкина М. Ю. (2015). *Теория перевода: основные понятия и проблемы*. М-во образования и науки РФ. Урал. Федер. Ун-т. Екатеринбург: изд-во Урал. Университета.
- Казакова Т. А. (2001). *Практические основы перевода. Серия: Изучаем иностранные языки*. СПб. «Издательство Союз».
- Казакова Т.А. (1989). *Коммуникативно-прагматические основы художественного перевода*// автореферат диссертации на соискание учебной степени доктора филологических наук. Москва.
- Кононенко, И. В. (2020). Кросскультурная коммуникация и трудности перевода: Корпусное исследование. *Russian Journal of Linguistics*, 24(4), 926–944. <https://doi.org/10.22363/2687-0088-2020-24-4-926-944>.
- Омори, М. (2014). Творчество М. А. Булгакова в советском культурном контексте 1930-х гг.: Образ А. С. Пушкина и мотив бессмертия художника. *Новый филологический вестник*, 28(1), 71–77.
- Мишкурин Э.Н. (2010). О метатрансляционных аспектах художественного перевода. *Вестник Московского университета. Теория перевода*. 22(3), 18-19
- Модестов В.С. (2009). Перевод пьес – занятие специфическое (к проблеме

художественного перевода). *Вопросы филологии*. 33(3), 91-92

- Ожегов, С. И. (2010). *Толковый словарь русского языка* (26-е изд., исправ. и доп.). Москва: ООО «Издательство «Мир и Образование».
- Рафаэль Гусман Тирадо (2019). Особенности перевода художественного текста с русского языка на испанский (на материале перевода романа Евгения Водолазкина «Авиатор»). *Вестник Российского университета дружбы народов*, 23 (2), 473-486. doi: 10.22363/2312-9182-2019-23-2-473-486.
- Ремчукова Е.Н. Недопёкина Е.М. (2020). Трудности перевода русской классики: роман А.С. Пушкина «Евгений Онегин» на английском и французском языках. *Russian Journal of Linguistics*. 24 (4). 945-968. DOI: 10.22363/2687-0088-2020-24-4-945-968
- Соловьева Т. А. (2016). Трансформация мифа о Пушкине в пьесе Булгакова «Александр Пушкин». *Язык. Культура. Коммуникации*, 1(5), 39- 43
- Урюпин И. С. (2015). *Творчество М.А. Булгакова в национально-культурном контексте эпохи: монография*. Елец: Елецкий государственный университет им. И.А. Бунина.
- Чуковский К. Гумилев И. (1919). *Принципы художественного перевода*. Петербург: издательство «Всемирная литература».

References

- Barakt, B. (1386). Discourse analysis of literary translation difficulties. *Literary Research*, 1(1), 29–47. [In Persian]
- Barkhudarov, L. S. (1975). *Language and translation: Issues of general and particular theory of translation*. Moscow: International Relations. [In Russian]
- Bolouri, M. (2018). Translators' agency in footnotes and notes of contemporary Iranian literary translators. *Language Related Research*, 8(6), 191–214. [In Persian]
- Bulgakov, M. A. (1955) *Alexander Pushkin: a play in four acts*, translated by Dastamooz S., Noujavan Z. (1400). Boka Publishing. [In Persian]
- Bulgakov, M. A. (2007). *Zoya's apartment: plays*. Publishing house "Azbuca-classics". [In Russian]
- Chukovsky, K., & Gumilyov, I. (1919). *Principles of literary translation*. publishing house "World Literature". [In Russian]
- Dastamooz, S., & Mohammadi, M. (2016). Checking the impact of indirect speech acts with interrogative constructions on the course of dialogue from the perspective of the Russian language. *Language Related Research*, 7(1), 39–57. [In Persian]
- Farshidvard, Kh. (1382). *Today's detailed grammar*. Sokhan Publishing. [In Persian]
- Hesami, F., YousefianKenari, M J., & hoseinizad, M. (2016). Significant differences and cultural implications in the Persian translation of Bertolt Brecht's plays (case studies: Herr Puntila und sein knecht Matti, Baal, Im Dickicht der Stadte, Die Geschichte der Simone Machard). *Language Related Research*, 6(7), 117–141. [In Persian]
- Ilyushkina, M. Yu. (2015). *Translation theory: Basic concepts and problems*. Ministry of Education and Science of the Russian Federation. Ural publishing

house. University. [In Russian]

- Ivanshina, E. A. (2012). Pushkin's death as a ritual text (Play *Alexander Pushkin* and medical story *Blizzard* by M. A. Bulgakov). *Bulletin of the Leningrad State University. A. S. Pushkin*, 4(1), 38–46. [In Russian].
- Kazakova, T. A. (2001). *Practical foundations of translation. Series: Learning foreign languages*. Soyuz Publishing House. [In Russian]
- Kazakova, T. A. (1989). *Communicative and pragmatic foundations of literary translation* [Dissertation abstract for the degree of Doctor of Philology]. Moscow. [In Russian]
- Kononenko, I. (2020). Cross-cultural communication – lost in translation: A corpus study. *Russian Journal of Linguistics*, 24(4), 926–944. <https://doi.org/10.22363/2687-0088-2020-24-4-926-944> [In Russian].
- Omori, M. (2014). Creativity of M. A. Bulgakov in the Soviet cultural context of the 1930s: Image of A. S. Pushkin and the motif of the artist's immortality. *The New Philological Bulletin*, 28(1), 71–77. [In Russian].
- Mishkurov, E.N. (2010). On metatranslational aspects of literary translation: Bulletin of Moscow University. *Theory of Translation*, 22(3), 18–19. [In Russian]
- Modestov, V.S. (2009). Translation of plays is a specific occupation (on the problem of literary translation), *Questions of Philology*, 33(3), 91–92. [In Russian]
- Ozhegov, S. I. (2010). *Explanatory dictionary of the Russian language* (26th ed., corrected and added). Moscow: LLC "Publishing House World and Education". [In Russian].
- Rafael Guzman Tirado (2019). Translation of words with a cultural component (Based on the Spanish Translation of the Novel by Eugene Vodolazkin “The Aviator”). *Russian Journal of Linguistics*, 23(2), 473–486. [In Russian]
- Remchukova, Elena N., & Nedopekina, Ekaterina M. (2020). Difficulties in translating Russian classics: Pushkin’s novel “Eugene Onegin” in English and French. *Russian Journal of Linguistics*, 24(4), 945–968. [In Russian]

- Solovyeva, T. A. (2016). Transformation of the myth about Pushkin in Bulgakov's play "Alexander Pushkin". *Language, Culture and Communications*, 1(5), 39–43. [In Russian]
- Uryupin, I. S. (2015). Creativity M.A. *Bulgakov in the national and cultural context of the era: monograph*. Yelets State University. I.A. Bunin. [In Russian]
- Vaskanian, G. (1381). *Russian to Persian dictionary*. Koohsar Publishing.
- Vlahov, C., & Florin, S. (1986). *Untranslatable in translation* (2nd ed., corrected and additional). Moscow: Higher School. [In Russian].
- <https://kartaslov.ru/>